

האנטישמיות הסובייטית ומלחמת ששת הימים

ב. הכהן

הוא מנסה ארבע שאלות, שבהן חייב להכריע הפור-ליטיביורו, כלומר אותם אחד-עשר אנשי ההנהגה המחזיקים בידיהם, מאחורי דלתיים סגורות, את גורל ארצם, ובמידת-מה את גורל העולם כולו. ואלו השאלות:

(א) ההחרפה של היריבות המדינית עם ארצות-הברית על פני כדור-הארץ — האין שכרה יוצא בהפסדה בשל גודל המחיר והסכנות שהיא טומנת בחובה?

(ב) המסוגלת ברית המועצות לגבור על על-יונותה האסטרטגית של ארצות-הברית על ידי הקמת מערכת טילים-נגד-טילים בד בבד עם חי-זוק כוח-המחץ של הטילים הבין-יבשתיים; או שמא יניע מירון זה את האמריקנים לפתוח בסי-בוב חדש של מאמצים צבאיים, בדומה למה שעשו בעבר הלא-רחוק, כשגברו חששותיהם מ"פער ה-טילים"?

(ג) ואם אמנם כך יעשו האמריקנים — התוכל הכלכלה הסובייטית לשאת בהוצאות העצומות הכ-רוכות במירון כזה באותה מידה שתוכל לשאת בהן הכלכלה האמריקנית?

(ד) אם יוסכם על צמצום מירון החימוש עם ארצות-הברית — האם לא תיטיב רוסיה לעמוד בפני חתירתה וקיסרוגיה של סין בדבר "קנוניה סובייטית-אימפריאליסטית", אם תניף ברמה וב-כנות את דגל השלום תחת להפגין מלחמתיות מהפכנית אנטי-אמריקנית לראוה?

אין כוונתי לדון כאן בתשובות האפשריות לאר-בע שאלות אלו. לא קשה לנחשן. כן נוכל לצייר לעצמנו את שני המחנות המתגבשים בקרמלין — האחד הטוען לנחיצותו של שלום בין-גושי יציב, כדי שתהא שהות לשחרר משאבים לשם שיפור

קרוב לוודאי שהצמרת הסובייטית עורכת עתה את חשבון-נפשה לגבי המדיניות במזרח התיכון. ואין ספק כי לנגד עיניה לא רק המציאות החדשה שנולדה עם מלחמת ששת הימים, אלא גם הבעיה הגלובאלית, בעיית-המפתח לגורל ברית המועצות והאנושות כולה: הלהתקדם לקראת הסכם עם המערב, ובעיקר עם ארצות הברית, או להיפך, להמשיך בהצתת תבערות אנטי-מערביות, אפילו במחיר הסכנה של התנגשות צבאית עם ארצות-הברית?

יודעי חן ב"קרמלינולוגיה" מוצאים עידוד-מה בסימנים קלושים של חילופי גברי, שאפשר לפר-שם כהליכה אטית בדרך הראשונה. תחילה (באמ-צע מאי) "הלך" ראש שירותי הבטחון ולאדימיר סאמיצ'אסטני. אחר-כך סולק מזכיר סניף המפלגה במוסקבה, ניקולאי יגוריצ'ב, הידוע בקיצוניותו הלאומנית ובאדיקותו הכולשביסטית. עתה נודע כי אלכסנדר שאַלְאָפִין, ראש שירותי הבטחון לש-עבר, הנמנה גם הוא עם המחנה השוביניסטי הת-קיף, פרש ממזכירות המפלגה, כלומר ממוקד השל-טון, ועבר לתפקיד מכובד אך פחות-משקל כראש האיגודים המקצועיים.

יש להזהר כמוכן ממסקנות פזיזות על סמך "ראיות" כאלו. אולם עצם העובדה, שנשבר הקרח וחלה תזווה כלשהי בנהר הקפוא של ה"קואליציה" אשר הדיחה את חרושצ'וב — עובדה זו דומה שוב אינה מוטלת בספק, אך מעבר לכל "קרמלי-נולוגיה", המבקשת לפענח את צפונות המדיניות הסובייטית בעזרת סימנים חיצוניים, בעיקר שי-נויי מקום ומזל של אישים מרכזיים, מצטיירת פרשת-הדרכים הגורלית, שהזכרנו בראשית דב-רינו. ניתוח קצר ומוזהיר על נושא זה פירסם החוקר היהודי-אמריקני מארשאל ד. שולמאן בכתב-העת הניו-יורקי "ניו לידר" מ-3 ביולי.

ב

כאן, במזרח התיכון, נוכח מלחמת ששת הימים ותוצאותיה, הגיעה הפשרה הפנימית אשר הולידה את שביל הזהב הסובייטי עד משבר, ועדיין לא ידוע, כיצד ובאיזה כיוון תיחלץ מוסקבה ממשבר זה.

הפשרה מושתתת היתה על ההנחה, שהקיום יחד היציב (או "הקפוא") עם המערב חל על החלק הצפוני של העולם — גרמניה, אירופה המערבית והדרומית ואמריקה הצפונית. יציבות זו בצפון מאפשרת להקדיש משאבים ניכרים לצרכי פיתוח המשק הסובייטי ועם זאת להזרים עודפי נשק וסיוע כלכלי וטכני דרומה — אל ווייטנאם, מצרים, קובה ושאר נקודות-האחיזה ה"סוציאליסטיות", כדי ללפות את המאבק האנטי-אימפריאליסטי במידה מספקת להצדקת האידיאולוגיה והשליחות המהפכנית מכאן ולביצור המעמד של מעצמת-על גלובאלית מכאן.

באסטרטגיה זו מילאו, כמובן, מצרים ושאר צורות ה"סוציאליזם" הערבי תפקיד רב-משקל. כאן אולי מקום להעיר, כי עצם ההיאחזות הסובייטית בעולם הערבי אינה עולה בקנה אחד עם המסורת הרוסית האימפריאלית. רוסיה איננה מעצמה ימית. היא מעולם לא היתה מסוגלת לשלח שייטות על פני אוקיינוסים, הרחק מחופיה, ולכבוש ולבצר לה נחלאות מעבר לים. התפשטותה היתה תמיד יבשתית, רצופה. הענק הרוסי היה מתעורר משנתו, מחלץ עצמותיו, מותח שרי-ריו, ולידיו נפלו מרחבי סיביר, מלכויות ונסיכויות-ספר, אף ארצות ופלכים שעלו ב"תרבותיות-תם" על רוסיה עצמה. מגמת-היסוד היתה הגנתית ביסודה: להרחיק את הגבול המדיני מ"ארץ-הלב" הרוסית ולהקיפה בחגורת-בטחון רחבה ככל האפשר. עד ימי סטאלין, ועד בכלל, ניכרת היטב מגמת-יסוד זו בכל השאיפות האימפריאליות של רוסיה.

ההתקשרות עם מצרים בשנת 1955 היתה מבחינה זו יוצאת-דופן, שהרי דילגה על פני שורת ארצות בעלות אוריינטאציה וזיקה מערבית. אך גם בה היה חבוי מניע הגנתי מובהק: קפיצה

הכלכלה הסובייטית, קידומה ושיכלולה, דבר שיוך ליד ממיילא לביצור המשטר, ועמו גם לחיזוק השלטון הקיים; והאחר המטיף למרוץ-תחרות צבאי-מדיני מהיר עם ארצות-הברית, כדי להדביק את עצמתה האסטרטגית, שאם לא כן, תהיה ברית המועצות עד-מהרה למעצמה ממדרגה שניה ותפסיד את כל יתרונותיה ה"אימפריאליים", כגון שליטתה על מזרח-אירופה, השפעתה בחלקים חשובים של העולם הערבי, וסופה להיות "רוסיה הקטנה" על משקל "אנגליה הקטנה" ששוב אינה מטרופולין של אימפריה. הברירה בין שתי הדרכים אינה קלה, כמויבן — אף כי לדידנו אין ספק באיזו דרך "חייבת" מוסקבה לבחור. סכנת ההצטמקות כדי "רוסיה הקטנה" מעוררת באדם הרוסי פחדים היונקים משרשים היסטוריים עמוקים. אמנם, אחרי ככלות הכל, היא לא תהיה "קטנה" כל-כך, שהרי תשתרע מקאלינינגראד (קניגסברג) ורוסיה הקארפאטית (שהיתה פלך בצ'כוסלובקיה) ועד האוקיינוס השקט. אבל חגורת הבטחון סביב העם הרוסי תתכווץ במידה ניכרת. שהרי הפולנים, ההונגרים, הצ'כים והרומנים, אינם אוהבי רוסיה מטבע ברייתם; ולא כל-שכן הגרמנים, לרבות ה"מזרחיים" שביניהם. יוצאים מן הכלל הזה רק הבולגרים. אינני אומר, שאכן זאת הברירה: פיתוח כלכלי מוגבר וליברליזאציה חברתית במחיר ויתור על "האימפריה" — או מירוח חימוש גלובאלי במחיר הידוק החגורה מבית, הן בתחום הכלכלי והן בתחום הפוליטי, אגב החרפת המאבקים המהפכניים ברחבי תבל, כספונטאניים כמאורגנים בסיוע-חוץ. יתכן שאפשר למצוא שביל-ביניים בין האלטרנאטיבות. ואכן ה"קואליציה" שלאחר חרושצ'וב ביקשה כל הימים שביל-זהב כזה, ומכאן הפיתולים והסתירות בדרכה המדינית, ומכאן גם הדו־פרצופין שלה — קוסיגין, ה"טכנוקראט המערבני", מזה, וה"לאומנים הסטאליניסטים" מזה.

השאלה הגדולה היא, אם אפשר יהיה להתמיד באותו שביל-זהב, גם אם המערכה הסובייטית על השפעה וחדירה במזרח התיכון, המתנהלת לנגד עינינו, תסתים בסופו של דבר בכשלון.

כי לא היו תקינים כלל (להוציא את ירח־הדבש הקצר לאחר הקמת המדינה), נבעה לכאורה כל השלילה שבהם מן העמדה הפרו־ערבית של הסובייטים במזרח התיכון ולא מן הנהוג האנטי־יהודי בברית המועצות. מכל מקום, היה זה נושא לניתוח ולויכוח בקרב מומחים ופרשנים, אצלנו ובמערב, וגירסאותיהם היו שונות וסותרות.

רק בשתי תקופות — בימי עלילת הרופאים ובימי מלחמת ששת הימים — לא היה שמץ ספק, כי האנטי־ישראליות והאנטישמיות צמודות יחד ויונקות ממקור אחד, ובשתיהן הוליך הדבר לני־תוק הקשרים הדיפלומטיים עם ישראל.

לא אגזים אם אומר, כי מימי גבלס ושטרייכר לא היה בעולם מסע כה נרחב של שיסוי אנטי־יהודי, במנגינת־לוואי גנצידית, כמו בשבועות שלאחר מלחמת ששת הימים. קרוב לשער כי נעימת־היסוד של המסע — המשוויה "הישרא־לים—נאצים", "דיין—היטלר" — נקבעה בהחלטה פנימית מפורשת של הפוליטיביורו. (מעניין ומאלף הוא כי החוג היחיד במערב שבו נקלטה נעימה זו במלואה היה המפלגה הניאו־נאצית בגרמניה המערבית...). ואולם גם איש כוולאדיסלאוו גומילקה, שאין לחשוד בו בשנאת יהודים, נכנע, מרצון או מאונס, לקו המוסקבאי ואף השמיע איומים פומביים באזני "הגייס החמישי" — הלא הם שרידי היהודים בפולין, ואם גומילקה כך, האיש אשר בשנת 1956, במשא־ומתן עם מוסקבה, עמד בתוקף על זכותם של "בני הלאום היהודי" להיכלל בהסכם הרפאטריאציה — דוברים סוביי־טים רשמיים, כקוסיגין וגרומיקו, מכל־שכן, דומה ששניהם אינם נמנים עם האגף האנטישמי המוב־הק בצמרת הסובייטית. שניהם אף השמיעו בעבר דברים בזכות היהודים: גרומיקו בנאומו ההיס־טורי בעצרת האומות המאוחדות בשנת 1947, וקו־סיגין כאשר נאם בריגה לפני שנים מספר ומנה במפורש את האנטישמיות עם הרעות־החולות שיש לעקרו משורש. ובכל־זאת עמד קוסיגין על דוכן העצרת והשווה אותנו לנאצים. ואילו גרומי־קו, מעל אותה במה, נקט לשו־רמזים טיפוסית של האנטישמים הרוסים־אוקראינים. הוא אמר

אל ערפה של ברית בגדאד, זו שנראתה לרוסים כברית־התקפה אנטי־סובייטית. לימים, ביחוד ב־ימי חרושצ'וב, נסחפה מוסקבה יותר ויותר לשי־טה חדשה זו של הכאת שרשים "אימפריאליים" במרחקים — באפריקה השחורה, בקובה, בדרום־מזרח אסיה, וחשוב מכל לעניננו, במצרים, בשל מעמד הצומת הגיאוגרפי שלה, ובעקבותיה בתימן, בסוריה, באלז'יריה.

ג

תמיד מותר היה להניח, כי האגף השוביניסטי־אימפריאליסטי בצמרת הסובייטית (הקרוי "סטא־ליניסטי" בטעות, כי סטאלין נזהר תמיד מפני הסתבכות מעבר לים) זהה פחות או יותר עם אותם היסודות בתוך מערך השלטון הדוגלים כלפי פנים ביד חזקה, בריכוזיות כלכלית וחברתית, במיש־טור הכפר, בהעדפת צרכי הבטחון והתעשייה הכב־דה על חרושת המיצרכים, בהגפת השוט על סופ־רים ואינטלקטואלים, וגם — באנטישמיות. חרוש־צ'וב היה, במידת־מה, יוצא־דופן. הוא היה מה שקרוי היום מנהיג פראגמאטי ("סוציאליזם של גולאש"). ביחסו אל ההמונים ואל צרכיהם היה יסוד של עממיות, של הבנה אִמפאתית. עם זאת היה הוא אבי ה"אימפריאליזם" מעבר־לים (קובה, מצרים), וכן היה אנטישמי "עממי" שלא טרח להסוות רגשותיו ולהעמיד פנים של אוהב־יהודים כדי לשאת חן בעיני השמאל במערב. אך מסתבר כי בהנהגה הקולקטיבית שקמה עם הדחתו שוב נתפרדו היסודות אחד אחד ונתגבשו מחדש סביב שני המוקדים: ה"טכנוקראטים המערבנים" מזה, וה"אפאראטצ'יקים", השוביניסטים והאנטישמיים מזה.

שנים על שנים הציקה לנו השאלה: האם מש־תלבים או מצטלבים במדיניות הפנים והחוץ הסובייטית שני הקווים — הקו היהודי והקו המז־רח־תיכוני? היו פנים לכאן ולכאן. במקהלה האנטי־יהודית בתוך ברית המועצות נשמעו תמיד גם צלילים אנטי־ישראלים ו"אנטי־ציוניים" מוב־הקים. אך היחסים בין ברית המועצות למדינת ישראל התנהלו לעתים כמו על מישור אחר, ואף

צאָה הפעם צייתנית עד מאד להדרכה המוסקב־אית, אף הומחש הדבר בכרזות־ענק, שהודבקו על הקירות: בחלקו העליון תצלום של מעשה התעללות מימי הכיבוש הנאצי בפולין ובחלק התחתון תמונת־זוועות כביכול ממלחמת ששת הימים, ובכתובת נאמר: תוקפנות היא תמיד תוק־פנות...

עובדה זו שהנאצים השמידו בראש ובראשונה את היהודים, אין לה עוד משמעות מוחשית מרו־בה לגבי האוכלוסים ברוסיה ובאוקראינה. הן כל הימים, משנת 1945 עד היום, העלימו מהם עובדה זו, והדור החדש אף אינו יודע על כך. המלה נאצים פירושה לגבי ידם — כובשים אכזריים, סאדיסטיים, פושעי מלחמה, שעינו ורצחו, ודינם כמובן מוות והשמדה. שנאה לזהטת זו, המעוררת את יצר־הרציחה כלפי הפושע האכזר, מתמזגת בקלות עם שנאת היהודים המסורתית, עם אותו חולי גושן, שחידקו ממלאים שם עד היום את חלל־האוויר בחיי יום־יום, בהתנהגות ההמונים, בפעולת המנגנון הפקידותי. אותו קיצ'קו, אשר פירסם את ספרו "יהדות ללא מסווה" בהוצאת האקדמיה למדעים של הרפובליקה האוקראינית, עם הקדמה של פרופיסור מכובד להיסטוריה, לא היה יוצא־דופן, בניגוד לכל מה שאמרו אחר כך דוברים סובייטיים וקומוניסטיים רשמיים. רוח בד־יות־הזוועה של קיצ'קו ורוח ההחלטה־ההנחיה על המשווייה "הישראלים—נאצים", לא זו בלבד שאין ביניהן שום סתירה; מצד המטען האַמוציור־נאלי הן זהות וחופפות זו את זו. מדברי קיצ'קו מתבקשת המסקנה לפוגרום "קלאסי". המשווייה "הישראלים—נאצים" מוליכה אל פוגרום בין־לאומי. תיאורי־הזוועה על מעשיהם של החיילים הישראליים משמשים כאן מעין אותו תמריץ וסם מעורר ששימשה עלילת הדם ה"קלאסית" בפר־עות הימים ההם, לשם התרת דמם של היהודים. התפרצות כזאת של שנאה לזהטת עד לאיום כמעט מפורש בפוגרום בין־לאומי, בנוציד — מניין היא באה? היא הדהימה את העולם המערבי ועוררה בלב רבים את הפחד הישן־נושן מפני "פראות הבולשביקים" מימי הטרור. הנפץ שב־

כי "הישראלים מנסים להפוך אסיפה נעלה זו לשוק־של־עיירה"... דברים אלה נתפרסמו כל־שונם בעתונות הסובייטית. וכל קוראיה הבינו את הרמז: הישראלים הללו אינם אלא אותם הז'יידים, אשר את מרכולתם היינו קונים בשוקי העיירות, ולעתים היינו הולמים בראשיהם עד זוב דם בשל היותם כופרים, רוצחי אל, מוצצי דם, גוכלים ומנצלים. אסוציאציות אלו מתעוררות מיד בלבו של הרוסי והאוקראיני הממוצע, בשמעו את די־בור הזלזול וההתגרות, "שוק של עיירה", בצמיד למלה "יהודי" או "ישראלי". מיניסטר־החוץ ה־סובייטי, הידוע בקור־רוחו הדיפלומאטי, בדיבורו החדגוני ונטול הרגשנות, ידע בלי כל ספק למה מרמזים דבריו אלה ומה פירושה האמיתי באזניהם של קוראי "פראוודא" ו"איזווסטיא".

ד

הקו שנקבע מלמעלה משמעותו ברורה ומוח־שית עוד יותר בקאריקטורות ובמאמרים שנת־פרסמו — ואולי עודם מתפרסמים — בעתונות הסובייטית. כמעט כולם ואריאציות על נושא המש־ווייה "הישראלים—נאצים". כמעט כולם אנטי־ש־מיים, מהם במפורש ומהם במרומו. בקאריקטור־רות חוזר ונשנה המוטיב של החייטים היהודיים: ארוכי חוטם וארוכי צפרניים, על פניהם חיוך של גוכלים, והם גוזרים בהנאה את מפת המזרח התי־כון, כאילו היתה אָריג גנוב — ציור הלקוח בלי ספק מן הפולקלור ומן האיריה ה"עממית" בברית המועצות. יתר על כן, תיאורי הזוועה על התנהגות הכובשים "הישראלים—נאצים" — מעשי אונס סיטוניים, תליות פומביות של נשים וילדים ער־ביים, עשיית פלחים ערביים מטרות־ירי חיות לקלגסים הישראליים, השתוללות רצחנית של הסולדאטסקה הישראלית, תוך זעקות־פרא "לכוב־שים מותר הכל", הדמיון החיצוני ה"מדהים" בין חיילי צה"ל לבין ההיטלר־יונגנד, הרעבה שיטתית של האוכלוסיה הכבושה, עינויים סאדיסטיים — כל אלה גועדו לעורר באדם הסובייטי (וגם הפול־ני, ההונגרי, הצ'כי) את כל יצרי השנאה המשו־קעים בו למן ימי הכיבוש הנאצי. בפולין, שנמ־

להניע את מוסקבה להתחייבות מפורשת, שהיא לא תתערב במישרין במלחמת ישראל-ערב, וגם כדי להבטיח את תמיכתה בהפסקת אש ללא נסיגה.

ובכל-זאת לא אספה מוסקבה רגליה ולא נטשה את העולם הערבי. היא מצאה בחופש הטיס תח-ליף ליכולתן של המעצמות הימיות. בעזרת "רכבת האויר" עלתה כביכול ברית המועצות מדרגת ענק יבשתי לדרגת "מעצמה אוירית" (אם אפשר לומר כן). הטסת הנשק למצרים ולסוריה נועדה קודם-כל להציל את נאצר ואת ה"בעת" השמאלי מהת-מוטטות פנימית. מטרה זו הושגה תוך ימים ספורים. לפני היות מטוסי-התובלה הענקיים לא היה דבר זה בגדר האפשר. אך עובדת-היסוד — רתי-עת מוסקבה מפני התנגשות עם ארצות-הברית — בעינה עומדת, והיא מזדקרת לעיני כל, גם לעיני הערבים. כאן נעוץ, כאמור, שורש הדילמה הגדול-לה של ההנהגה הסובייטית, שתקבע את גורל ברית המועצות והעולם כולו.

מכל מקום, איום "הפגרום הבין-לאומי" לא עלה יפה — לא משום שמוסקבה בחלה בו... אחת הסיבות העיקריות לכשלונו נעוצה בסירובו התקיף של העולם המערבי, לרבות אמריקה ה-טינית כולה וחלק מאפריקה ואסיה, להפקיר שוב את מדינת היהודים לאיומי ההשמדה הערביים-סובייטיים. ואם היה עוד צורך להוכיח, כי העם היהודי זקוק למדינה משלו ולעצמה צבאית משלו, וכי גם יהודי ברית המועצות מוטב שיהיו כאן משהיו שם — באה התפרצות השנאה של התע-מולה והדיפלומאטיה הסובייטית, על רמזיה הפוג-רומים והגנוצידיים, ונתנה עוד מופת חותך לכך.

שנאה זו הוא פרי מזיגתם של שני "יסודות כימיים" כביכול: מצד אחד הזעם על שתוצאות המלחמה הפכו על פיה את מזימת נאצר ואפטרופ-סיו הסובייטיים, טרפו בן-לילה את קלפיה של ברית המועצות בעולם הערבי והשפילו קרנה בעו-לם, ומצד אחר הדלק האנטישמי הזורם בלי הרף מן "המלחמה היהודית" של שירותי הבטחון (הק.ג.ב.) אל העתונות הסובייטית (והפעם, על פי החלטת הפוליטבירו, גם אל נאומיהם של ראש הממשלה, מיניסטר-החוץ והשגריר באו"ם). מסת-בר, שמזיגת-נפץ זו של שנאה ואיומים נועדה לא רק לתת פורקן לרגשי הזעם והמפח של הצמרת הסובייטית אלא גם להפחיד את ישראל, להניע אותה לנסיגה ללא תנאי מן השטחים המוחזקים, ואכן, אילו הושגה מטרה זו של האיומים האפלים, היו הסובייטים וידידיהם הערבים זוכים שוב בנצ-חון מדיני גדול — לא פחות, ואולי אף יותר, מנצחון נאצר ב-1957.

למותר למנות כאן את הגורמים שסיכלו את המזימה הסובייטית. בראש וראשונה, כמובן — עצם החלטתנו לעמוד בתוקף על זכותנו שלא להיסוג ולא לוותר על שום שטח שכבשנו בלי הסכמי שלום והסדרי בטחון. אך מעבר להחלטתנו שלנו קיים, כמובן, גם הגורם הגלובאלי. מוסקבה נרתעת מפני התמודדות עם ארצות-הברית. גם רתיעה זו יונקת ממקורות היסטוריים נושנים. התפשטותו של ענק יבשתי כרוסיה נעצרת כשהיא נתקלת בכוח שוה-משקל, ולא כל-שכן בכוח עדיף. כלל זה חל גם על מדיניותם של לנין וסטאלין. לכן מותר לתת אמון בידיעות שנתפרס-מו בעתונות, כי די היה ב-5 ביוני בחילופי איגרות-בזק קצרות בין הבית הלבן לקרמלין, כדי